

GETUL BUREBISTA, CONDUCĂTOR AL ÎNTREGULUI NEAM GETO-DAC

Prof. doctor docent RADU VULPE

Cea mai întinsă formațiune politică realizată vreodată de o populație băștinașă de pe cuprinsul patriei noastre a fost uniunea triburilor geto-dace de sub conducerea lui Burebista, care depășea cu mult, spre toate zărilor, teritoriul de azi al României, ținând spre vest pînă la marginile Boemiei și pînă la mijlocul Pannoniei, spre nord pînă dincolo de Carpații Păduroși, spre răsărit pînă la Olbia și pînă la țărmul Pontului Euxin, spre sud pînă în Iliria și pînă în Munții Balcani. Această grandioasă uniune, reprezentînd în istorie o apariție meteorică, a fost creată prin prestigiul și autoritatea regelui Burebista și a durat numai cît a trăit el. Opera lui militară și politică a atins proporții atît de ample încît nu e decît foarte firesc să dorim a avea știri cît mai multe și mai precise despre această excepțională figură, care merită a fi considerată printre personalitățile de geniu ale lumii vechi. Din nefericire, izvoarele sînt extrem de laconice cu privire la marele rege get și abia ne oferă o serie de indicații sumare, doar atîta cît să nu ne lase a ignora cu totul remarcabila pagină pe care el a înscris-o în istorie.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm și să examinăm aceste indicații, încercînd, pe baza concordanței lor, să schițăm încheierile care, în stadiul actual al cercetărilor, ne apar ca cele mai plauzibile.

Dintre autorii antici, ale căror scrieri au ajuns pînă la noi, unul singur vorbește mai stăruitor despre faptele lui Burebista : geograful Strabon. Este și unul dintre cei mai valoroși. Grec născut la Amasia din Pont, în Asia Mică, trăind cam între anii 60 î.e.n. și 25 e.n., Strabon a fost întrucitva contemporan cu regele get. Bazîndu-se pe izvoare din cele mai bune, pe care le-a selectat cu un spirit critic remarcabil, el ne dă știri demne de toată încrederea, care, în ce privește subiectul nostru, sînt prea succinte și insuficient circumstanțiate, dar totdeauna în acord cu ceea ce putem afla pe altă cale. Ne gîndim la scurtele frînturi de informații, mai mult indirecte, risipite prin scrierile păstrate ale altor cîtorva autori antici, dar mai cu seamă la cuprinzătoarea inscripție a lui Acornion de la Dionysopolis (Balcic), care, prin caracterul său de

document direct, referitor tocmai la raporturile acestei cetăți elenice din Dobrogea de sud cu puternicul rege get din stînga Dunării, prezintă o valoare primordială, confirmînd și completînd cu importante știri noi relatările lui Strabon.

Socotim util a reproduce aci, cu comentariile cuvenite, tot ceea ce cele două izvoare de bază, unul literar, altul epigrafic, conțin cu privire la Burebista. Dăm cuvîntul mai întîi lui Strabon, începînd cu principalul său pasaj despre această personalitate (VII, 3, 11).

„Boirebistas¹, bărbat get, ajungînd în fruntea neamului său a început să-i instruiască pe oamenii săi, ticăloșiți de neconținere războia², și atît de mult i-a ridicat prin exerciții, prin cumpătare și prin ascultarea de porunci, încît în cîtiva ani a creat o mare domnie și a supus geților pe cei mai mulți dintre vecinii lor; și chiar de romani era temut, căci trecea Istrul fără frică prădînd Tracia pînă în Macedonia și în Iliria. Pe celtii amestecați cu tracii și cu ilirii³ i-a pustit, iar pe boiile de sub conducerea lui Critasiros și pe taurisci i-a nimicit cu desăvîrșire. Pentru a-și convinge poporul, și-a luat ca ajutor pe Deceneu, un bărbat vrăjitor, care umblase prin Egipt și învățase oarecare semne de proorocie, lăsînd a se crede că îi sint cunoscute tainele divine. După cîtva timp era socotit chiar zeu, după cum am mai spus cînd a fost vorba de Zamolxis⁴. Ca dovadă de cît îl ascultau geții e că aceștia s-au lăsat convinși să-și stirpească viile și să-și ducă viața fără vin. Iar Boirebistas a sfîrșit prin a fi răsturnat de niște răsculați, înainte ca romanii să fi pornit o armată împotriva lui. Cei ce i-au urmat, au îmbucătățit întinderea stăpînită de el, în mai multe părți. Acum de curînd, cînd Caesar Augustus și-a trimis armata împotriva lor⁵, această întindere era împărțită în cinci părți, însă atunci era în patru, căci asemenea împărțiri sint vremelnice, schimbîndu-se după o împrejurare sau alta“.

Numaidecît după acest pasaj, Strabon continuă (VII, 3, 12) : „A fost și o altă împărțire a țării lor, păstrată din vechime : căci unii sint chemați *daci*, iar alții *geți*. Geții sint aceia care se întind spre Pont (Marea Neagră) și spre răsărit, iar daci aceia dinspre partea opusă, către Germania și izvoarele Istrului“. După cîteva considerații asupra originii numelor de geți și daci, geograful antic reia : „Neamul getic,

¹ Numele lui Burebista, conținînd probabil o vocală specific getică greu de redat în alfabetele grec și latin, prezintă în izvoare ortografii diverse. Strabon îl scrie în două feluri : *Boirebistas* (*Βοιρεβίστας*) și *Byrebistas* (*Βυρεβίστας*). Inscripția lui Acornion de la Dionysopolis ezită de asemenea între două forme : *Byrebistas* (*Βυρεβίστας*), atestată și într-o inscripție din Mesembria, și *Byrabeistas* (*Βυραβείστας*). Iar Iordanes, pe latinește, îl transcrie *Burvista*. Forma greacă cea mai frecvent folosită, mai ales în inscripții, și deci cea mai apropiată de aspectul fonetic autentic, este *Byrebistas*, care, după normele transliterăției din acea epocă, dă forma latină *Burebista*, curent adoptată de istoricii moderni. Forma *Boerebista*, transliterare a variantei excepționale de la Strabon, *Boirebistas*, nu e cea mai indicată, iar scrierea ei greșită „Buerebista“, întîlnită uneori în presă, chiar trebuie să fie total evitată.

² E vorba de indisciplina inerentă războaielor de pradă, caracteristice stadiului de democrație militară în care se aflau geții.

³ „Celtii amestecați cu tracii și ilirii“ erau *scordiscii* din nordul Serbiei de azi.

⁴ În pasajul VII, 3, 5, pe care îl reproducem mai jos.

⁵ Aluzie la operațiile generalilor lui August, Lentulus și Aelius Catus, care, cam între anii 9—12 e.n., au purtat războaie pe teritoriile geto-dace de la nord de Dunăre pentru consolidarea noii frontiere romane stabilite pe fluviu.

care se ridicase atât de mult sub Boirebistas, a decăzut în cele din urmă din pricina răzmerițelor și a romanilor. Totuși mai sînt în stare și acum să pună în linie pînă la 40 000 de oameni⁶.

După ce afirmă că prin țara geto-dacilor⁶, înțelegă în totalitatea ei, trece riul *Marisos* (Mureșul), care se varsă în Dunăre, Strabon adaugă imediat explicația (VII, 3, 13) că romanii „numesc *Danuuius* partea de sus a fluviului (Dunărea), dinspre izvoare pînă la cataracte (Porțile de Fier), care în cea mai mare parte curge pe la daci, pe cînd partea de jos, pînă la Pont, care trece pe la geți, o cheamă *Istros*“. Mai spune că „dacii și geții vorbesc aceeași limbă“ și că geții „sînt mai bine cunoscuți de eleni, fiindcă se mută mereu de pe un mal pe altul al Istrului și fiindcă s-au amestecat cu tracii și cu moesii“. Prin ultima aserțiune autorul înțelege că, locuind și în dreapta fluviului, în Dobrogea, geții veneau în contact direct cu elenii pontici. Mai departe, în același pasaj, revenind la efemera unificare din vremea lui Burebista, precizează că „după ce numărul geților și dacilor crescuse atât de mult încît puteau trimite la război pînă la 200 000 de oameni, acum s-au împuținat pînă la 40 000 și sînt pe cale să se supună romanilor. Nu sînt încă de tot în mîna acestora, fiindcă mai au nădejde în germani, care sînt dușmanii romanilor. În aceste comentarii din urmă, Strabon are în vedere numai una din cele cinci părți în care se împărțise pe vremea sa puterea de altă dată a lui Burebista, cifra redusă pe care o dă reprezentînd exact o cincime din efectivul maxim de mai înainte. Acel efectiv, de 200 000 de oameni, în raport cu întinderea enormă a țărilor de sub autoritatea lui Burebista, e departe de a fi exagerat, cum pare uneori cercetătorilor moderni. Cît despre supunerea iminentă față de romani, nu era decît o iluzie a lumii romane din vremea lui Strabon, nutrită de ofensiva lui August spre Dunăre și de succesele ei în Dobrogea și în Pannonia. De fapt forța dacilor din munți avea, dimpotrivă, să dureze încă mai bine de un secol, crescînd în intensitate pînă la supremele ei manifestări din vremea lui Decebal. Germanii menționați ca nădejde a geto-dacilor puteau fi atunci bastarnii din nordul Moldovei și din Galiția, cît și neamurile suebice, ca marcomanii și quazii, care se instalaseră atunci în regiunile Cehoslovaciei de azi și care ulterior vor duce mereu războaie cu romanii.

Cu privire la rolul eminent al lui Deceneu (*Decaineos*) de îndrumător moral al neamului geto-dac, susținînd prin forța credințelor religioase politica de unitate și de disciplină a lui Burebista, Strabon îl mai amintește într-un pasaj (VII, 3,5), citat mai sus, unde vorbind de

⁶ În text e scris : „prin țara lor curge riul Marisos“ ('Ῥεῖ δὲ δι' αὐτῶν Μάρισος ποταμός), pronumele „lor“ (αὐτῶν) referindu-se la pasajul precedent (VII, 3, 12), care se termina cu o aserțiune privind soarta ulterioară a totalității neamului condus cîndva de Burebista. Că în acea aserțiune acest neam era numit numai „getic“ era firesc. Strabon nu utilizează pentru totalitatea geto-dacilor un nume dublu, ca noi modernii, ci generalizează pe acela al geților, extensiune logică după unificarea realizată de un rege get. În nici un caz pasajul cu localizarea riului Marisos nu îngăduie afirmația lui H. Daicoviciu, „Steaua“, XIX, 1968, nr. 2, p. 82—83, că Strabon ar fi întrebuințat „fără a alege“ atât numele de „daci“, cît și pe cel de „geți“. Nicăieri nu se va găsi în opera geografului antic un exemplu invers, de extensiune a numelui de „daci“ asupra unei regiuni prin excelență getice, fiindcă nimic n-ar fi justificat o asemenea generalizare în acel timp. Deci Strabon nu întrebuințează cele două nume la întîmplare.

situația de frunte a proorocilor pe lângă regii geți, spune : „pe cînd domnea la geți Byrebistas, împotriva căruia divinul Caesar tocmai se pregătise de război, această cinste o avea Deceneu“. Iar în alt loc (XVI, 2,39), tratînd tot despre înalta poziție politică a profetilor la diverse popoare, după ce îi citează pe eroii mitici ai tracilor din sud Orfeu și Musaios, adaugă : „așa cum era și la geți în vechime zeul Zamolxis, un pitagoreu, iar în vremea noastră Deceneu, care îi făcea preziceri lui Byrebistas“.

Atitudinea persiflantă a lui Strabon față de reprezentanții religiei geto-dace urmează tradiția evhemeristă a autorilor greci mai vechi, care încă de pe vremea lui Herodot căutau să-l explice pe Zamolxis ca pe un fost sclav al lui Pitagora, divinizat ulterior de geți. În realitate era vorba de un concept henoteist abstract al geților, pe care îl avuseseră în epocile lor primitive și grecii ca toți indo-europenii, dar pe care acum îl uitaseră atît de mult prin antropomorfizarea zeilor lor, încît nu-l mai înțelegeau cînd îl întîlneau în stare pură la un neam atît de conservativ în credințele sale, ca geto-dacii⁷. Consecvent cu această lipsă de înțelegere a grecilor, Strabon caută să-l reducă și pe Deceneu la rolul de simplu „vrăjitor“ cu nuanța de „șarlatan“ (αὐτὸς γόης) inventîndu-i și lui, ca și imaginarii Zamolxis, o ucenicie la misticismul filozofilor pitagorei și, firește, o imaginară călătorie în teocraticul Egipt, care le apărea grecilor ca leagănul credințelor religioase.

În realitate, Deceneu practica riturile tradiționale ale religiei locale, după reguli moștenite din strămoși, fără să fi avut nevoie nici el, nici vreun altul din predecesorii săi, să recurgă la învățăturile lui Pitagora și nici la influențele egiptene total străine credințelor geto-dace. În ierarhia societății geto-dace lui îi revenea un loc normal, pe care, chiar după cum lasă a înțelege Strabon, totdeauna îl deținuse cineva. Un ecou al părerii autorilor greci despre Deceneu, provenind probabil de la Dion Chrysostomos din sec. I e.n., se regăsește la Iordanes, un episcop creștin din sec. VI, de origine ostrogot din Italia, care dotat cu o mare erudiție, dar lipsit de simț critic și pornind de la o confuzie grosolană între numele „geți“ și „goți“, a adunat o seamă de știri mai vechi despre geți, (fie că doar le-a rezumat după Cassiodorus, fie că le-a adunat el), într-o lucrare latină intitulată *De rebus Geticis* („despre chestiunile getice“) sau mai scurt *Getica*, închipuindu-și că în acest fel împinge departe în trecut istoria propriului său neam gotic. Eroarea sa a fost însă binevenită pentru noi, fiindcă așa au fost salvate de la uitare unele informații despre geto-daci pe care nu le mai găsim în alți autori. Despre Burebista ne spune prea puțin, dar insistă mai mult asupra lui Deceneu. Reproducem începutul pasajului respectiv din *Getica* lui (XI, 67) : „Pe cînd domnea la «goți» (adică la geți) Burvîsta, a venit în «Goția» (= țara geților) Dicineus, pe timpul cînd la Roma luase locul de frunte Sylla (82—79 i.e.n.). Pe acest Dicineus primindu-l Burvîsta, i-a dat o putere aproape regală (*pene regia potestas*)“. După sfatul lui „goții (= geții) au prădat țările germanilor, pe care acum le dețin francii“. După o lungă frază despre puterea lui Caesar, care, deși cucerise lumea,

⁷ V. Pârvan. *Getica*. București, 1926, p. 151—164. Pentru sensul termenului *henoteism*, cf. *Dicționar enciclopedic român*, II, p. 677.

pe „goți“ n-a putut să-i subjuge, „cu toate deseale sale încercări“ (încercări pe care de fapt dictatorul roman nici nu apucase să le pună în practică), clericul ostrogot, vibrând de mindria iluziei sale etnice, insistă asupra autorității morale exercitate de Deceneu asupra „goților“, cărora le-ar fi împărtășit enciclopedice cunoștințe superioare, dar nu mai pomenește de Burebista.

Afirmația lui Iordanes despre expansiunea lui Burebista pînă spre izvoarele Dunării, unde pe vremea acestui episcop se întindea regatul francilor merovingieni, coincide în general cu afirmațiile lui Strabon citate mai sus despre „nimicirea“ celtilor danubieni (VII, 3, 11), dar mai ales cu un alt pasaj al geografului grec (VII, 5, 2), unde, tratîndu-se despre ținuturile iliro-pannonice dinspre Alpi, se reamintește că „o parte din acel teritoriu a fost pustiită de daci cu prilejul războiului lor împotriva *boiilor* și *tauriscilor*, neamuri celtice de sub conducerea lui Critasiros, dacia susținînd că acea țară ar fi a lor, cu toate că e despărțită de ei prin riul Patisos⁸, care curge din munți spre Dunăre pînă la Galații numiți scordisci“. Tauriscii locuiau în Alpii austrieci, în vechiul Noricum, dar exista și o populație celtă cu nume asemănător, *teuriscii*, pe care Ptolomeu (*Geogr.*, III, 8, 3) o menționează prin răsăritul Slovaciei și nord-vestul Daciei. Totuși din preciziunile lui Strabon apare clar că Burebista și-a extins operațiile asupra întregii Pannonii, unde locuiau boiile și că, prin urmare a trebuit să atingă și țările ocupate de tauriscii alpini, chiar dacă după aceea își va fi statornicit hotarele mai spre est. Fapt este că arheologia dovedește o răspîndire a civilizației geto-dace, în sec. I î.e.n., în părțile danubiene ale Pannoniei și în toată Slovacia pînă la Bratislava⁹.

Cu aceasta încheiem seria citatelor din Strabon privitoare la Burebista și trecem la al doilea izvor de bază despre domnia acestui rege: inscripția de la *Dionysopolis*. E vorba de un decret al acestei cetăți emis în anul 48 î.e.n. în cinstea lui Acornion, fiul lui Dionysios, care a bine-meritat recunoștința concetățenilor săi pentru servicii deosebite aduse în împrejurări pe care expunerea de motive din document le precizează. Inscripția, săpată în grecește pe o placă de marmură, a fost descoperită în orașul Balcic acum mai bine de șapte decenii și se păstrează la Muzeul arheologic din Sofia. E mutilată la început și pe marginea stîngă, așa că unele expresii lipsesc cu totul sau au rămas din ele grupuri de litere greu de completat. Totuși cea mai mare parte din cele 49 de rînduri care s-au păstrat sînt întregi și se citesc clar¹⁰. În traducere, conținutul lor este următorul :

⁸ Manuscrisele prin care s-a transmis opera lui Strabon conțin forma *Parisos* (Πάριος), ceea ce este o evidentă greșeală de copist în loc de *Patisos*, numele vechi al Tisei de azi (*Pathisus* la Pliniu cel Bătrîn, *Nat. hist.*, IV, 12, 80).

⁹ Cf. A. Točík, în „Archeologické rozhledy“, Praga, XI, 1959, nr. 6, p. 841—874.

¹⁰ Dintre diversele lucrări epigrafice în care s-a publicat textul original al inscripției, cea mai recentă este excelenta culegere a lui G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I, Sofia, 1956, p. 31—34, nr. 13. Dintre traducerile și comentariile românești cităm : V. Părvan, *Getica*, p. 78—81 ; G. G. Mateescu, în „Anuarul Institutului de Istorie națională din Cluj“, IV, 1926—1927, p. 323—336 ; G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, II, București, 1942, p. 172.

„[Acornion al lui Dionysios a condus o solie] pe cheltuiala sa [...], călătorind departe, împreună cu tovarășii săi de drum [.....] ; ajungând la *Argedava* (Ἀργέδανον) la tatăl [lui]”¹¹ și întâlnindu-l, a obținut în același timp de la el bunăvoință pentru oraș [...] și a delegat poporul [de tributul datorat]. Devenind apoi preot al Marelui Zeu, a săvârșit cu pietate procesiunile și jertfele, iar din carnea jertfelor a împărțit și cetățenilor. Ales preot al zeului Sarapis, tot așa a susținut cheltuielile după cuviință și cu tragere de inimă. Cum zeul eponim al orașului, Dionysos, nu mai avusese preot de mai mulți ani, iar el fiind aclamat de concetățeni, s-a consacrat acestei slujbe și, luând coroana zeului, pe vremea când Caius Antonius își stabilise aci cartierul de iarnă, a îndeplinit procesiunile și jertfele frumoase și mărețe, iar carnea le-a dat-o cetățenilor din belșug. Și luând coroana Zeilor din Samothrace pe viață, a săvârșit procesiunile și jertfele pentru inițiații misterelor și pentru oraș. Iar mai de curind, devenind rege *Byrebistas* (Βυρεβίστας), cel dintii și cel mai mare dintre regii din *Tracia* (πρώτου καὶ μεγίστου γεγονότος ἐπὶ Θράκης βασιλέων) și stăpânind toată țara de dincolo de fluviu și pe cea de dincoace, a ajuns și la acesta în cea dintii și cea mai mare prietenie (ἐν τῇ πρώτῃ καὶ μεγίστῃ φιλίᾳ) și a obținut cele mai bune foloase pentru patria sa, vorbindu-i totdeauna și dindu-i sfaturi în cele mai importante treburi și atrăgând bunăvoința regelui pentru mîntuirea orașului. Iar în toate celelalte prilejuri s-a oferit fără crutare pentru îndeplinirea soliilor orașului și și-a asumat fără șovăire sarcini primejdioase ca să contribuie în tot felul la binele patriei sale. Și fiind el trimis ca sol de către regele *Byrebistas* (Βυρεβίστας) la imperatorul roman *Cnaeus Pompeius* fiul lui *Cnaeus* și întâlnindu-l pe acesta în Macedonia, pe la *Heraclea Lyncestis* (ἐν τοῖς περὶ Ἡράκλειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Λύκου) a dus la capăt nu numai treburile regelui, cîstigînd buna dispoziție a romanilor față de rege, dar și pentru patria sa a negociat cu foarte frumoase rezultate. În deobște, în orice stare a împrejurărilor dăruindu-se cu trup și suflet, luîndu-și din ale vieții pentru a susține cheltuielile și invigorînd din averea sa unele din dregătoriile orașului, el arată cel mai mare zel pentru ridicarea patriei sale. Așadar, pentru ca și poporul să arate că cinstește pe bărbații cei buni și destoinici și care îi fac bine, Sfatul și Poporul hotărâsc ca să fie lăudat *Acornion* al lui *Dionysios* pentru acestea și să fie încununat la sărbătorile lui *Dionysos* cu o coroană de aur și onorat cu o statuie de bronz, apoi să mai fie încununat și pe viitor, în fiecare an la sărbătorile lui *Dionysos*, cu o coroană de aur și să i se dea pentru ridicarea statuii locul cel mai de vază din oraș“.

Acest text epigrafic, confirmînd aserțiunile lui *Strabon* despre amploarea prestigiului lui *Burebista*, ne oferă știri noi, extrem de prețioase, pe care nu le găsim în nici una din scrierile păstrate de la autorii antici. Astfel, sînt inedite relatările despre un predecesor al lui *Burebista*, despre o reședință a sa cu numele de *Argedava*, despre iernarea lui *C. Antonius* la *Dionysopolis*, despre negocierile lui *Burebista* cu *Pompeius* și despre înseși raporturile regelui get cu cetățile pontice. Despre

¹¹ Majoritatea cercetătorilor înclină să completeze lacuna de aci cu numele lui *Burebista*, dar cu un mare procent de nesiguranță. Totuși nici atitudinea total negativă a lui *H. Daicoviciu*, în „*Steaua*”, XIX, nr. 2, 1968, p. 83, față de o asemenea întregire nu este mai solid susținută.

expansiunea getică din timpul lui Burebista spre țărmul Mării Negre Strabon nu pomeniște nimic, probabil socotind-o, în calitatea sa de elen pontic, general cunoscută cititorilor săi și prea banală în raport cu expansiunea occidentală și meridională a geților, mult mai interesantă, fiindcă îngrijora în cel mai înalt grad însăși puterea romană. Pentru regele get însă, tocmai supremația asupra cetăților pontice era mai importantă, fiindcă dijmuirea activității lor economice îi asigura mari venituri. Această supremație este confirmată, în afară de decretul lui Acornion din Dionysopolis, prin inscripții din alte orașe grecești, precum și prin-o mărturie a lui Dion Chrysostomos.

O inscripție fragmentară din *Mesembria* (azi Nesebăr în Bulgaria) laudă pe niște comandanți militari din respectiva cetate pentru că s-au distins „conducînd oastea în războiul împotriva lui Byrebistas“ (ἐπὶ Βυρεβίσταν πολέμων)¹². Un decret de la *Histria* e dat în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios fiindcă acesta „îndeplinind multe solii pentru cetate, a dus tratative în interesul cetățenilor cu barbarii care stăpînesc țara și fluviul (Dunărea)“. De asemenea textul decretului vorbește de consecințele grele ale loviturilor primite de cetate din partea acelor „barbari“, al căror nume nu e precizat, precum nu e nici acela al conducătorului lor, dar care, avînd în vedere datarea inscripției în sec. I î.e.n. prin forma literelor, nu ar putea fi decît geții lui Burebista¹³. Aluzii similare pot fi bănuite și în alte inscripții, din Olbia, Apollonia, Tomis, dar cu un grad de certitudine mult mai scăzut.

În schimb, intrarea tuturor cetăților din „Pontul Stîng“ (coasta de vest a Mării Negre) sub dominația lui Burebista este clar atestată de menționatul Dion Chrysostomos, un retor grec din Prusa, în Bitinia, care, exilat de împăratul Domițian, a trăit cîtva timp în orașele pontice, în preajma geților, și se pare că a fost și oaspetele lui Decebal, scriind o carte despre „Istoria geților“, din nefericire pierdută. A ajuns pînă la noi doar o culegere de „Discursuri“, din care remarcăm un pasaj referitor la orașul Olbia sau Borysthenes de pe limanul Bugului (la Porutino nu departe de Nikolaiev, în R. S. S. Ucraina), unde autorul a călătorit prin anul 95 e.n. Povestind că acest oraș suferise adesea atacuri din partea „barbarilor“, el adaugă (XXXVI, 1) :

„Ultima și cea mai îndelungată cucerire s-a întîmplat nu mai departe decît acum o sută cincizeci de ani, cînd geții au luat și acest oraș, și celelalte orașe din Pontul Stîng, pînă la Apollonia“ (adică pînă la Sozopol lângă Burgas, în Bulgaria). Mai departe, vorbind de urmările nimicirii Olbiei de către geți, continuă „după ce fuseseră cuceriti, borystheniții (= olbienii) și-au reînființat orașul, cu ajutorul sciților pe cît mi se pare, aceștia avînd nevoie de negoțul și de navigația elenilor, căci elenii încetaseră de a mai veni cu corăbiile din moment ce orașul fusese distrus, deoarece nu aveau oameni de aceeași limbă care să-i primească, iar sciții nici nu țineau, nici nu se pricepeau să întocmească un tîrg după felul elenilor. O dovadă a decăderii este starea proastă a caselor reconstruite și restrîngerea orașului la o vatră mică“. Numele lui Bu-

¹² G. Mihailov, *op. cit.*, I, nr. 323.

¹³ W. Dittenberger, *Sylloge inscriptionum Graecarum*, ed. a 3-a, nr. 708. Cf. D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 123—136 : D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei, I*, București, 1965, p. 284—287.

rebista nu e pomenit în textul respectivului „Discurs”, dar cei o sută cincizeci de ani precizați, raportați la data cînd autorul a vizitat Olbia, ne duc în preajma anului 55 î.e.n., deci în epoca de apogeu a ilustrului rege get.

Revenind la inscripția lui Acornion de la Dionysopolis, trebuie să atragem atenția că întregirile de la începutul traducerii noastre, cuprinse între paranteze unghiulare, sînt mai mult sau mai puțin ipotetice. După menționarea Argedavei, apare sigur cuvîntul „tată” (πατήρ). Că ar fi vorba de tatăl lui Burebista e numai o conjectură modernă, larg împărtășită, dar nu mai puțin supusă discuțiilor¹⁴. În cazul, foarte posibil, că va fi fost tatăl lui Burebista, se poate ca să mai fi domnit după el un alt predecesor al acestuia, eventual un unchi, conform normei moștenirii tronului în linie agnatică, obișnuită la traci, geto-daci etc.¹⁵. După această normă fiul urma direct tatălui numai în cazuri cu totul excepționale. Oricum ar fi fost, este evident că nuanța expresiei „și la acesta” (καὶ πρὸς τοῦτον) privind prietenia găsită de Acornion la Burebista, arată că e vorba de una și aceeași dinastie getică. Mai puțin asigurată este completarea a ceea ce a obținut Acornion de la acest tată regal. Desigur „bunăvoință”, dar trebuie să fi fost și altceva mai efectiv, ce ne scapă cu desăvîrșire. De asemenea nu știm de ce sarcină anume va fi fost „dezlegat poporul dionysopolitan [ἀπέλυσεν τὸν δῆμον]”. De cheltuielile soliei prin filotimia lui Acornion? Dar ar fi o repetiție inutilă fiindcă s-a spus, la începutul frazei respective că acesta a plecat pe cheltuielă proprie (τοῖς ἰδίοις δαπανήμασι). De tribut prin bunăvoința regelui? Am completat în acest mod, dar trebuie să accentuăm că e vorba numai de o conjectură, căci, oricum, este senzațional, deși foarte posibil, ca predecesorul lui Burebista să fi avut încă de pe atunci drept de tribut asupra uneia din cetățile pontice și să fi preferat a-și atrage devotata ei recunoștință renunțînd cu mîrinimie la acest drept¹⁶.

Fapt este că Dionysopolis avea multă nevoie de asemenea milostiviri. Starea ei economică trebuie să fi fost foarte precară, ținînd seama de împrejurările grele prin care trecea pe atunci ca toate orașele pontice, mereu amenințată de atacuri de pe uscat și de pirați, mereu cu grija de a-și căuta protectori, cu atît mai pretențioși cu cît erau mai puternici. Acornion, pentru a merita onorurile acordate de concetățenii săi, aproape se ruinează în cheltuieli. Este impresionantă insistența cu care, în mod repetat, se laudă generozitatea lui de a fi împărțit concetățenilor carnea jertfelor religioase, în cantități mari. Se vede că pentru cei mai mulți dintre dionysopolitani acest aliment devenise foarte rar. Iar menționarea

¹⁴ Cf. H. Daicoviciu, *loc. cit.*

¹⁵ Pentru traci și macedoneni cf. lucrările noastre *Prioritatea agnațiilor la succesiunea tronului în Macedonia și Tracia*, în vol. *În Memoria lui Vasile Părvan*, București, 1934, p. 313—323, și *La succession des rois odryses*, în „Istros”, I, 1934, fasc. 2, p. 230—248, iar pentru geto-daci C. Daicoviciu, *L'État et la culture des Daces*, în vol. *Nouvelles études d'histoire*, I, București, 1955, p. 137; idem, în „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, 1—2, p. 57.

¹⁶ Cu vreo două secole mai înainte o inscripție din Histria arată cum un rege numit *Zalmodegikos*, foarte probabil tot get, renunță, în urma unor tratative, la veniturile pe care i le aducea tributul impus acestei cetăți pontice; cf. D. M. Pippidi, în *Dir. istoria Dobrogei*, I, p. 225—227; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967 (ed. a 2-a), p. 166—185.

iernării armatei romane a lui C. Antonius Hybrida la Dionysopolis n-are alt rost decât să sublinieze valoarea gestului lui Acornion de a-și fi asumat costisitoarea sarcină a preoției dionysiace tocmai în vremea cumplitei pauperizări pe care trebuie să fi adus-o cetății pacostea găzduirii acelei armate și lăcomia verosului ei comandant, prea bine cunoscut pentru procesele de abuzuri cărora avea să le facă față ulterior la Roma¹⁷. Prin excesivele sale stoarceri de bani acest proconsul provocase revolta cetăților din Pontul Stîng, intrate sub oblăduirea romană în anul 72 î.e.n. Acum, în iarna anului 62, venind la fața locului pentru a le pedepsi, se instalase la Dionysopolis, urmînd ca în primăvara următoare să intre în acțiune. Dar lucrurile s-au sfîrșit rău pentru el, fiindcă, bătut lîngă Histria de milițiile elenilor și de contingentele geților și ale bastarnilor¹⁸, a trebuit să părăsească Dobrogea în chip rușinos, lăsînd cîmp liber acțiunilor pontice ale lui Burebista, care abia de acum înainte avea să intre în scenă. Pomenind despre predecesorul lui Burebista ca rege al geților înainte de anul 62 și despre domnia lui Burebista însuși numai după acest an, inscripția lui Acornion, care expune faptele ca de obicei, în ordine cronologică, exclude definitiv mărturia lui Iordanes că această domnie ar fi început încă din 82 î.e.n. (o dată cu dictatura lui Sylla la Roma). La Iordanes, această dată trebuie să se refere numai la apariția lui Deceneu ca preot al geților și doar printr-o greșită exprimare s-a lăsat a se înțelege că ar fi vorba și de Burebista.

Un eveniment de o mare însemnătate pe care ni-l relevă documentul epigrafic din Dionysopolis este intervenția lui Burebista în conflictul dintre Caesar și Pompeius, complet trecută sub tăcere în alte izvoare. Căci nu poate fi nici o îndoială că obiectul tratativelor duse de Acornion cu Pompeius fusese această intervenție, Burebista oferindu-se să trimită trupe împotriva lui Caesar, în schimbul unor avantaje, printre care avem dreptul să bănuim în primul rînd respectarea cuceririlor getice din Pontul Stîng de către Pompeius. Victoria definitivă a acestuia în acel moment părea certă. Se afla în Macedonia, la Heraclea Lyncestis, prin luna iunie a anului 48 î.e.n., în plină desfășurare a războiului, după succesul său de lîngă Dyrrhachium. Trupele sale biruitoare, mult superioare celor cesariene ca număr, subsistență și perspective, îl proclamasera *imperator* (αὐτοκράτωρ), titlu pe care inscripția de la Dionysopolis îl menționează. Știm că, plin de o prematură încredere, el anunțase tuturor regilor vecini această primă izbîndă, desigur sugerîndu-le să i se alăture (Caesar, *Războaiele civile*, III, 72 ; Appianus, *Răz. civ.*, II, 63). Acum Burebista răspundea acestei sugestii cu toată convingerea. N-avea decât de cîștigat contribuind la adîncirea dezbinării lăuntrice a puterii romane și luînd partea beligerantului care se sprijinea pe Orientul elenistic (străveche țintă a orientării economice și spirituale a daco-geților), împotriva aceluia care reprezenta Occidentul, baza autentică a lumii romane, dușmană hotărîtă a năzuințelor daco-getice. La fel vor proceda urmașii săi în războaiele civile ulterioare, alîindu-se împotriva lui Octavian mai întîi cu ucigașii lui Caesar, apoi cu Marcus Antonius. Dar acum evenimentele aveau să se precipite în mod surprinzător, ra-

¹⁷ Cf. J. Carcopino, *César*, Paris, 1936 (în *Histoire générale* de G. Glotz), p. 683—684.

¹⁸ Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 77—79.

portul de forțe dintre cei doi adversari romani fiind curînd și în mod decisiv răsturnat prin victoria lui Caesar la Pharsalos, unde armata lui Pompeius a fost zdrobită înainte ca să fi putut primi ajutorul getic. Faptul că inscripția lui Acornion nu face nici o aluzie la acest dez-nodămînt și că menține celui învins titlul de *αὐτοκράτωρ* este o dovadă că datează chiar din vara anului 48 î.e.n., fiind scrisă imediat după întoarcerea solului dionysopolitan de la Heraclea Lyncestis și înainte de 9 august, ziua bătăliei de la Pharsalos, în orice caz înainte ca știrea înfrîngerii lui Antonius să fi ajuns în cetatea pontică.

Caesar putea să se felicite că trupele sale n-au avut de luptat cu forțele getilor, oțelite prin disciplină și fanatism. Dar nu e mai puțin adevărat că amenințarea uriașei puteri făurite de Burebista continua să obsedeze opinia publică din Roma. Vedem răsunînd ecouri ale acestei stări de spirit în scrierile ulterioare despre acele evenimente. De pildă Lucanus (contemporan cu Neron), în poemul său *Pharsalia*, îl pune la un moment pe un roman să declare că preferă un război civil chiar celor mai mari calamități externe, dînd ca exemplu eventualitatea unor atacuri din partea dacilor și a getilor (II, 52—54); într-un loc (II, 295—297) îl face pe Cato să exclame: „feriți-ne, zei cerești, ca, printr-un dezastru care i-ar pune în mișcare pe daci și pe geți, Roma să cadă, iar eu să mai rămîn teafăr”, iar spre sfîrșit (III, 93—95) un personaj spune „zeii ne-au ferit: pe tărîmurile Lațiului n-a pătruns furia rășăritului și nici n-a năvălit sarmatul cel sprinten împreună cu panonii și cu dacia și geții”.

De fapt, după victoria sa în războaiele civile ceea ce îl preocupa în primul rînd pe Caesar era problema getică. Pregătise o mare expediție împotriva lui Burebista, trupele necesare, cuprinzînd un efectiv de 16 legiuni și 10 000 de călăreți, erau concentrate în Macedonia și el tocmai era gata să plece din Roma pentru a se pune în fruntea lor, cînd a fost asasinat de adversarii săi la 15 martie din anul 44 î.e.n. Despre proiectul său pomenesc Strabon în pasajele pe care le-am văzut mai sus și îl confirmă nenumărați alți autori, ca Titu Liviu, Velleius Paterculus, Suetoniu, Plutarh, Appian. Ultimul, cel mai explicit, spune în cartea sa „Războaiele civile” (II, 110): „Caesar se gîndea la o mare expediție împotriva getilor și a parților; intenționa să-i atace întii pe geții vecini, un neam cu o viață aspră și iubitori de război”. Apoi, după ce vorbește de uciderea dictatorului roman și de intrigile care au urmat, — Senatul urmînd ca armata pregătită de Caesar să fie îndrumată spre Siria împotriva parților sub comanda lui Dolabella, spre a fi luată din mîna lui Marcus Antonius —, Appian povestește următorul episod, caracteristic pentru atmosfera momentului, apăsată de amenințarea getică (III, 25): „Deodată se răspîndi vestea că geții, care aflaseră de moartea lui Caesar, ar fi năvălit pentru a prăda Macedonia, iar Marcus Antonius ceru Senatului comanda armatei pentru a-i respinge pe geți, fiindcă împotriva getilor o pregătise Caesar mai întii, și în al doilea rînd împotriva Parției, iar Parția era deocamdată liniștită. Senatul suspectă însă zvonul și trimise delegați la fața locului, ca să cerceteze. Aceștia, întorcîndu-se, spuseră că n-au văzut geți în Macedonia, dar adăugînd, fie că era adevărat, fie că așa îi povătuise Antonius, că exista totuși teama ca geții să nu se năpustească asupra Macedoniei dacă

armata ar fi pornită în altă parte". Acest motiv păru atît de firesc și de întemeiat încît Marcus Antonius obținu armata dorită, pe care însă n-o duse spre Dunăre cum pretextase, ci în Italia, pentru scopurile sale personale.

Am expus pînă aici tot ce s-a păstrat scris din antichitate despre Burebista. Reprezintă destul pentru a lua cunoștință de considerabila sa poziție în conjunctura istorică a epocii, de întinderea vastă a cîmpului său de acțiune, de impunătoarele forțe de care dispunea, de suverana sa autoritate, de capacitatea sa extraordinară de a conduce și a organiza. E prea puțin însă pentru a răspunde unor numeroase probleme pe care aceste pasionante constatări le ridică la tot pasul. Am vrea să știm ceva despre caracterul său, despre familia sa, despre gradul său de cultură, despre țelurile politicii sale, despre locul său de origine, despre felul cum s-a ridicat, cum a izbutit să-i unească atît de repede pe geto-daci sub conducerea sa, cum i-a învins pe celți, în ce ordine și-a desfășurat cuceririle, în ce raporturi se afla cu vecinii săi din nord și răsărit, cum s-a produs căderea sa, ce consecințe a lăsat domnia sa asupra evoluției ulterioare a lumii geto-dace. La toate aceste întrebări și la multe altele, izvoarele scrise care se cunosc pînă acum nu dau nici un răspuns. Nu-i rămîne istoricului decît să le solicite slova cît mai insistent, pentru a scoate cît mai mult din înțelesurile care mai pot exista ascunse printre rînduri, servindu-se în acest scop de o metodă critică strictă, cu ajutorul căreia să urmărească deopotrivă concordanța reciprocă a diferitelor știri din autori și inscripții, încadrarea lor în sensul general al evenimentelor din acel timp și corespondența lor cu rezultatele cercetărilor arheologice.

Cu deosebire arheologia, prin caracterul concret și direct al rezultatelor sale și prin extinderea continuă a cîmpului său de cercetare, îndreptățește și aci, ca în toate problemele istorice, cele mai temeinice speranțe. Nu e vorba numai de eventualitatea descoperirii unor noi inscripții despre faptele și persoana lui Burebista, care sînt mereu de așteptat de la săpăturile arheologice, ci mai ales de îmbogățirea și adîncirea cunoștințelor despre cultura geto-dacă din acel timp, despre gradul ei de dezvoltare, despre condițiile economice, sociale, geografice ale formării și evoluției ei, despre sensul răspîndirii formelor ei specifice de la punctul de origine pînă la acoperirea întregii arii stăpînite de neamul geto-dac.

De la Vasile Pârvan, care cel dintîi a căutat să reconstituie această cultură, scriind monumentală *Getica*, cercetările sistematice pe teren cu privire la cultura geto-dacă n-au încetat nici un moment de a-și lărgi orizontul, de a-și perfecționa metodele, de a aduce rezultate din ce în ce mai numeroase și mai concludente, mai cu seamă în anii regimului nostru de democrație socialistă cînd aceste cercetări s-au intensificat în proporții considerabile, bucurîndu-se din partea autorităților de stat și de partid de un sprijin moral și material în proporții care mai înainte n-ar fi putut fi nici măcar imaginate. Azi avem identificate pe harta patriei noastre sute de puncte arheologice referitoare la epoca geto-dacă, dintre care multe stăruitor cercetate, ca Piscul Crăsanilor, Tinosul, Zimnicea, Popești, Cetățeni în Muntenia; Celei-Sucidava, Polovragi,

în Oltenia : Poiana-*Piroboridava*, Bărboși, Calu, Bitca Doamnei, Bradu, Stîncești, Moșna în Moldova : Satu Nou, Murighiol, Cernavoda în Dobrogea ; *Pecica-Ziridava* în Crișana, Medieșul Aurit în Maramureș, și ca importante cetăți din Transilvania : Grădiștea Muncelului (celebra *Sarmizegetusa Regia*), Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Bănița, Tilișca, Piatra Craivii, care sînt special reprezentative pentru avîntul statului dac din munți în epoca lui Decebal.

În legătură cu domnia lui Burebista, rezultatele cercetărilor arheologice au prilejuit pînă acum o serie de lămuriri importante. Mai întîi au confirmat expansiunea geto-dacă pe întinsele teritorii ocupate de acest rege, formele culturii geto-dace din vremea sa constatîndu-se uniform nu numai pe pămîntul de azi al României, dar și în Slovacia, în Pannonia, în Moesia, în răsăritul sarmatic. În Slovacia și în Pannonia s-a observat că aceste forme nu apar decît spre jumătatea secolului I î.e.n., exact cînd au trecut pe acolo armatele lui Burebista, și că se suprapun formelor caracteristice ale culturii Latene reprezentate de populațiile celtice pe care le-a supus regele get. Precum am arătat mai sus, răs-pîndirea formelor geto-dace spre vest, limitată la meridianul Bratislavei și marcînd spațiul statornic ocupat de geto-daci, e mai restrînsă decît aria operațiilor războinice ale lui Burebista, pe care izvoarele scrise le arată extinzîndu-se pînă în Alpii tauriscilor și pînă la cursul superior al Dunării. Un alt exemplu de confirmare arheologică a știrilor scrise este constatarea că zona sacră din interiorul cetății Histria a suferit distrugerii radicale tocmai în epoca atacurilor lui Burebista la care face aluzie decretul lui Aristagoras, menționat aci mai sus, că deci cetatea a opus rezistență armată, a fost luată cu asalt și pustiită ca și Olbia și a fost ocupată de o garnizoană getică. Printre ruinele templelor din acea zonă, nereconstituite ulterior, s-a găsit destul de multă ceramică specific getică, dovadă că trupele învingătoare au sălășluit vreme îndelungată înăuntrul cetății¹⁹. O inscripție histriană din acel timp, recent publicată, vorbind despre „a doua întemeiere a cetății“, a fost interpretată ca referîndu-se la o refacere după distrugerea suferită sub Burebista²⁰.

Studiul descoperirilor arheologice dovedește că în epoca lui Burebista cultura geto-dacă a înregistrat nu numai o mare expansiune în spațiu, dar și un puternic avînt calitativ. Această cultură, pornind de la formele primei epoci a fierului și pronunțîndu-și unele caractere specifice încă din secolul VI î.e.n., și-a accelerat ritmul de dezvoltare mai ales începînd din secolul III î.e.n., sub stimulentele raporturilor economice din ce în ce mai asidue cu orașele elene din Pontul Stîng și al legăturilor etnice și politice cu tracii din sudul Dunării care, înconjurați aproape din toate părțile de principalele focare ale elenismului, s-au ridicat mai devreme decît geto-dacii pe treptele progresului.

Rolul factorului elenic în intensificarea progreselor realizate de geto-daci e de o mare importanță pentru a fixa regiunea unde s-au manifestat mai întîi aceste progrese și de unde apoi s-au răspîndit pe

¹⁹ Despre data distrugerii acelor temple, coincidînd cu atacul lui Burebista, D. M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 285—287.

²⁰ D. M. Pippidi, „Studii clasice“, IX, 1967, p. 153—166 ; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a 2-a, p. 534—546.

tot spațiul triburilor geto-dace. Această regiune nu poate fi căutată decât în sudul și răsăritul Daciei, cu deosebire în Cîmpia Română și în Moldova de Jos. Axa principală a legăturilor economice cu orașele pontice era Dunărea. Era firesc ca, în activitatea lor negustorească, aducînd pe corăbii produsele superioare ale civilizației lor pentru a le schimba cu bogățiile locale (grîne, piei, lînă, brinzeturi, miere și adesea sclavi), grecii să fi venit în contact mai întîi cu geții de pe malurile acestui fluviu și prin ei, să-și fi răspîndit mărfurile mai departe, pe văile numeroaselor riuri ce străbat Muntenia și Moldova în sensurile cele mai prielnice unei circulații spre Carpați. Și tot atât de firesc era ca geții din șes să fi beneficiat mai devreme și mai intens decât frații lor daci din munți de progresele generate de acest contact.

Fapt este că așezările getice dinspre Dunărea de Jos care au făcut pînă acum obiectul unor săpături sistematice prezintă, în raport cu toate așezările din lumea geto-dacă, cele mai vechi și mai numeroase dovezi ale penetrației grecești, ale asimilării active a influențelor elenice de către populația locală, ale creșterii mijloacelor de producție, ale producției locale de mărfuri, ale dezvoltării și schimburilor intertribale. Inevitabil, aci au trebuit să apară pentru prima oară și consecințele sociale ale acestor progrese economice, ca proprietatea individuală asupra bunurilor mobile tinzînd și spre aceea asupra pămîntului, diviziunea socială a muncii prin apariția de categorii speciale de meșteșugari și negustori, munca prin sclavi, adîncirea diferențelor între clase, necesitatea organizării de uniuni tribale întinse în forme durabile, tendința democrației militare de a face loc statului.

Nu e de mirare că între cele două principale nuclee politice pe care le înregistrează istoria neamului geto-dac, aceea a dacilor din Carpați și aceea a geților de la Dunăre, ultima apare pe scena istoriei cu cel puțin patru secole înaintea celeilalte. Geții de la Dunărea de Jos, din Dobrogea, sînt aceia care s-au opus, singurii din toată Tracia, marii armate persane a lui Darius, cu prilejul expediției acestuia împotriva sciților prin anul 512 î.e.n. Dacă au cîțezat s-o facă, nu poate fi numai din cauza forței lor morale lăudate de Herodot (IV, 93), ci pentru că aveau conștiința numărului lor, sporit prin solidaritatea cu triburile din stînga fluviului. Vedem aceste triburi, în secolele următoare, unite în acea formație impunătoare care, sub conducerea unui anonim *rex Histrianorum* („regele dunărenilor“), la anul 339 î.e.n., se împotrivesc cu eficacitate sciților lui Ateas, pentru ca numai patru ani mai tîrziu, sub un urmaș tot anonim al acestui conducător, să i se opună lui Alexandru Macedon, prin șesurile Teleormanului ori ale Romanaiilor, iar în anul 326 î.e.n., pe cînd Alexandru se afla în fundul Asiei, să-i producă generalului lăsat de acesta în Tracia, Zopyrion, o înfrîngere dezastruoasă la nord de gurile Dunării. Aceeași uniune de triburi, prin anii 300 și 292 î.e.n., sub conducerea abilului Dromichete, a obținut răsunătoare succese împotriva lui Lisimah, regele elenistic al Traciei. În cursul secolelor III—II î.e.n., această formațiune a continuat a se întări și a se dezvolta, mereu în legătură cu cetățile elene de la Marea Neagră, pentru ca în secolul I î.e.n. s-o vedem intervenind împotriva primelor afirmări ale puterii romane în Pontul Stîng, mai întîi în alianță cu Mitridate, apoi ca parte din marea putere politică a lui Burebista. În același in-

terval multiseclar, dacii din munți au fost absenți de pe scena istoriei pînă în preajma anului 200 î.e.n., cînd sînt pomeniți pentru prima dată în știrile înregistrate de Pompeius Trogus (și transmise prin Iustinus) despre luptele regelui dac Oroles cu bastarnii (XXXII, 3, 16) și apoi despre formarea unei puteri dace sub regele Rubobostes (Prolog XXXII), desigur șeful unei noi uniuni de triburi din Transilvania, pe la începutul secolului II î.e.n.²¹ Istoricul roman îi menționează pe daci ca pe o noutate despre care nici un autor elenic nu avusese știre mai înainte, ținînd să explice că sînt bune rude cu cunoscuții geți (*suboles Getarum*).

Cînd a apărut Burebista, în lumea geto-dacă existau atît vechea uniune de triburi a geților de la Dunărea de Jos, cît și aceea mai recentă a dacilor din Transilvania. Cum stăpînirea sa nu se formase prin cucerirea pe rînd a unei puzderii de triburi separate, căci în acest caz nu s-ar fi putut realiza atît de repede, ci din unirea unor formațiuni politice mai întinse, deja constituite, anume a celor patru părți în care această stăpînire avea să se desfacă după moartea sa, precum spune Strabon, rezultă că trebuie să contăm cu încă două uniuni de triburi, ale căror numiri și situații geografice ne rămîn cu totul necunoscute. Cel mult putem să presupunem că ar fi vorba de triburile din Maramureș și Slovacia de o parte, de cele din Galiția și Moldova de Sus de alta, incluzînd probabil și populații de alt neam, ca bastarnii de pildă, care, după primele ciocniri cu Oroles, ajunseseră la un echilibru cu geto-dacii și chiar la o strînsă colaborare, constant manifestată în secolele II—I î.e.n. împotriva romanilor.

Căreia din cele patru uniuni de triburi îi aparținuse Burebista la origine? Cele două presupuse formații anonime din nord se exclud din discuție din capul locului, din cauza caracterului lor periferic și a lipsei de importanță istorică pînă atunci. Rămîn uniunea *geților* și cea a *dacilor*. Sub impresia poziției centrale a acesteia din urmă, în coroana de munți a Transilvaniei (*corona montium*, cum spune Iordanes), miez al unității naturale a pămîntului Daciei, și sub covîrșitorul sentiment de măreție pe care îl impun soliditatea statului dac din vremea lui Decebal și epica sa rezistență împotriva cuceririi romane, se tinde a se vedea în Burebista un strămoș direct al acestuia²² și, în măsura în care se pune problema, să i se atribuie ca ținut de baștină munții Sarmizegetusei. Totuși susținerea acestei păreri e departe de a fi ușoară. Mai mult,

²¹ Multă vreme s-a crezut că numele *Rubobostes*, păstrat în toate manuscrisele rezumatului lui Iustinus, ar reprezenta o transcriere greșită în loc de *Burobostes*, luat drept o variantă a numelui lui Burebista, ceea ce totuși nu corespundea contextului respectiv, referitor la începutul secolului II î.e.n. *Rubobostes* a fost un real rege dac, anterior cu mai mult de un secol getului Burebista; cf. C. Daicoviciu, „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 50—51.

²² C. Daicoviciu, *loc. cit.*, p. 56—59; idem, în *Istoria României*, I, p. 294—295; H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, București, 1968, p. 124—130. Din textul păstrat de Iordanes (probabil inspirat din opera pierdută a lui Dion Chrysostomos) nu reiese de loc că dinastia dacă terminată cu Decebal ar fi purces direct de la Burebista, ci cel mult s-ar putea deduce, eventual, o continuitate de la Deceneu. Dar același text (*Get.*, 11) precizează că acest colaborator religios al lui Burebista nu era get, ci venise la geți din altă parte. Va fi fost dac din munți, profetul unui sanctuar anterior lui Burebista, pe care acesta reușise să și-l ia ca tovarăș în vederea marii acțiuni de unificare pe care o pregătea? N-ar fi decît în logica normală a lucrurilor.

dacă ne liberăm de obsesia centrului geometric al Daciei, care nu e de loc necesar să fie centrul ei economic, politic, cultural — și istoria a dovedit-o în epoci mai noi prin însăși poziția capitalei noastre de azi —, dacă ținem seama că impresionantele cetăți dace din Transilvania sînt în majoritate mai noi decît Burebista, iar cea mai veche dintre ele, Sarmizegetusa Regia, nu poate fi urcată înapoi în timp mult mai sus decît vremea lui, și, dacă, în sfîrșit, nu pierdem din vedere individualitatea regională a fiecăreia din cele două uniuni, getă și dacă, și renunțăm la a vedea în geți și daci un amalgam indistinct politic, nu mai rămîne nici un argument valabil în favoarea originii dace a adversarului lui Caesar.

Dimpotrivă, totul concordă în a postula ca patrie a sa aria uniunii de triburi *getice* din șesurile Dunării de Jos. Burebista n-ar fi izbutit să îndeplinească atît de punctual marile sale fapte dacă n-ar fi fost exponentul unor condiții care nu numai le favorizau, dar i le impuneau. Or asemenea condiții nu existau atunci în Dacia nicăieri atît de îndelung pregătite și atît de coapte ca în răsăritul getic, a cărui evoluție istorică atinsese momentul cînd nu mai era așteptată decît destoinicia unui mare organizator pentru ca formația politică a geților să devină baza unificării întregului neam geto-dac.

Pe de altă parte, tendința de unitate era în atmosfera generală a timpului. Expansiunea lui Mitridate în jurul Pontului Euxin și aceea a lui Ariovist în vestul germano-celtic o dovedesc. Era singura cale pentru a face față primejdiei romane, care îngrijora toate popoarele. Numai sub impulsul acestei grave amenințări a putut Burebista să-i convingă atît de repede pe toți geto-dacii a-i accepta conducerea, ceea ce ar fi obținut mult mai greu numai prin forța armelor. În schimb, cu atît mai irezistibil a întrebuițat această forță în fruntea tuturor geto-dacilor după realizarea unirii, zdrobind pe dușmanii externi ai fiecăreia din părțile unite care, singure, mai înainte, nu putuseră s-o facă. Așa a ajuns getul de la Dunărea de Jos pînă la Alpi, pînă la Balcani, pînă la Olbia.

Pentru a se contesta originea getică a lui Burebista ar fi nevoie nu numai să se forțeze înțelesul aserțiunilor din izvoarele scrise, dar chiar să se nege în mod nejustificat valoarea mărturiilor clare pe care le aduc. Astfel, în ciuda unor încercări schițate în acest sens²³, nu poate fi în mod logic înlăturată sublinierea lui Strabon care ține să-l prezinte pe Burebista καὶνὴρ Γέρης „bărbat get”. Această expresie precisă sigur ar fi sunat altfel dacă respectiva personalitate ar fi provenit din munții dacilor. După cum am văzut, geograful antic cunoaște bine deosebirea dintre geți și daci, definind-o exact și ținînd-o în seamă consecvent²⁴.

²³ Este ceea ce fac C. Daicoviciu și, cu o neobosită insistență, H. Daicoviciu, în diferitele lor lucrări, mai ales în seria de note fugare pe care ambii le publică periodic în „Steaua”. Critica lor față de ideea originii getice extracarpătice a lui Burebista se reduce la negarea faptelor care o impun, fără nici un fel de argumentare reală a originii dace ardeleni, pe care nici o indicație documentară n-o sprijină și pe care cei doi cercetători clujeni de vîrste diferite o susțin ca pe o dogmă religioasă, cu atît mai aprig verbal, cu cît dovezile concrete le lipsesc cu desăvîrșire.

²⁴ Am văzut, aci mai sus, în textele citate din Lucanus cu privire la războiul civil dintre Caesar și Pompeius, cît de net se face această distincție, chiar la mijlocul secolului I e.n.

De altfel și celelalte izvoare mai sus citate fac tot timpul această distincție, inclusiv cele romane, care doar mai târziu vor generaliza numele dacilor trecându-l și asupra geților. Cu prilejul victoriei sale împotriva tracilor din Balcani și a geților din Dobrogea din anii 29—28 î.e.n., după moartea lui Burebista, proconsulul roman M. Licinius Crassus va căpăta triumful nu împotriva „dacilor”, ci *ex Thraecia et Geteis*, așa cum scrie în „Fastele triumfale” păstrate până azi²⁵. Abia în testamentul lui August (*Res gestae Divi Augusti*)²⁶, scris în anul 13 e.n., vom vedea pentru prima oară dispărind numele geților sub acela al dacilor. Dar la acea dată uniunea de triburi getice de la Dunărea de Jos, ca unitate politică, încetase să mai existe. Iar dacă la autorii greci din epocile ulterioare se va întâlni uneori (destul de rar) procedeu invers, de a extinde asupra dacilor numele geților, va fi numai în virtutea unei tradiții livrești, sensul deosebirii regionale dintre cele două ramuri ale aceleiași neam fiind de mult pierdut. Nu tot așa stăteau lucrurile, însă, pe vremea lui Burebista, când o atare generalizare abstractă ar fi apărut ca o confuzie contrazisă de realități prea evidente. Cine era numit get pe atunci, sigur nu putea fi dac.

Pe de altă parte, inscripția lui Acornion de la Dionysopolis, document direct, reflectând noțiuni curente din acel timp, arată că Burebista devenise „cel dintîi și cel mai mare rege din Tracia”, ceea ce ar fi fost imposibil să se spună despre un rege dac din Transilvania, străin de Tracia balcanică, dar era foarte firesc pentru un conducător al geților de la Dunăre, care trăiau într-un strins contact cu triburile trace din sud încă de la începutul secolului V î.e.n., când acele triburi formaseră, sub dinastia odrîși, statul Traciei, extins pînă la gurile fluviului.

Un indiciu în plus în favoarea originii getice a lui Burebista constă în știrea lui Strabon despre stîrpirea viilor, pe care acest rege, cu sprijinul autorității religioase a lui Deceneu o impusese supușilor săi din regiunea sa de baștină înainte de a fi pornit la opera de unificare și de cucerire. Or, pe cît e de firesc să acceptăm cultura intensă a viței de vie în Muntenia getică, al cărei climat e așa de favorabil pînă azi acestei plante de origine exotică, importată atunci nu de prea mult timp de la greci și de la tracii balcanici, pe atît de imposibil ar fi să ne-o închipuim crescînd în munții Sarmizegetusei și foarte greu am putea-o vedea introdusă chiar în ținuturile mai prielnice din interiorul Transilvaniei înainte de cucerirea romană. Că vinul se consuma în Cîmpia Română în cantități foarte mari se vede și din frecvența deosebită a amforelor, recipiente specifice pentru transportul acestui apreciat lichid, contrastînd cu absența lor în Transilvania. De sigur, trebuie să avem în vedere și dificultatea trecerii acestor vase peste munți și eventualitatea înlocuirii lor cu alte mijloace de transport²⁷, dar absența lor nu e mai puțin un indiciu de consum relativ mai redus. Iar apariția amforelor de fabricație getică, imitate după cele rhodiene, și foarte des întîlnite în stațiunile din centrul Munteniei tocmai în epoca lui Burebista, poate fi luată ca o

²⁵ C.I.L., I², 478 = *Inscr. It.*, XIII, 1, p. 87, fragm. XLI, 27.

²⁶ Totuși, după cum se vede și din opera lui Lucanus (*Phars.*, II, 54; 296; III, 95) și din mulți alți autori, distincția s-a făcut și ulterior, dar numai retrospectiv.

²⁷ Victoria Eftimie, în „Dacia”, N.S., III, 1959, p. 206, nota 44; R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 42.

dovadă a vinificației locale. Într-una din aceste stațiuni, la Popești, s-a găsit, pe o bucată de vălătuc ars, chiar urma imprimată a unei frunze de viță²⁸.

De altfel, așezarea getică de la Popești (comuna Novaci-Vlașca, jud. Ilfov), situată nu departe de capitala actuală a României, pe un lung pînten al terasei de pe dreapta râului Argeș, prezintă o semnificație primordială pentru dezvoltarea culturii getice în vremea lui Burebista. Săpăturile executate acolo timp de mulți ani au dovedit că e vorba de un important centru economic și politic din secolele II—I î.e.n., scoțînd la iveală, între altele, resturile unei curți „princiare” foarte întinse (ocupînd peste 2 000 m²), cu încăperi numeroase și de destinații diferite, construite după un plan complicat reflectînd o influență elenistică, dar în tehnica rustică tradițională, cu lemn și vălătuci, piatra lipsînd cu totul în această regiune. În ce privește inventarul mobil al așezării, el conține, în afară de obiecte de import direct (ca amfore de Rhodos și de Cos, vase fine grecești, sticlărie, podoabe de metal, monede din Thasos, Dyrhachium și Apollonia, Odessos, Maroneia, Amisos, denari romani republicani), o mare proporție de elemente lucrate în atelierele locale după tehnica și formele elenistice, ca chiupuri mari (*pithoi*), boluri de tip delian cu decor în relief, amfore, țigle, unelte de fier, imitații de monede reproducînd prototipuri macedonene, giuvaeruri de bronz, de argint, de aur. Nici o altă localitate getică din același timp nu denotă o dezvoltare atît de înaintată a meșteșugurilor și a schimburilor de produse și nici o asimilare atît de profundă a influențelor meridionale. Așezarea de la Popești era, în aria getică, principalul centru de producție a chiupurilor de provizii (care nicăieri nu apar cu atîta frecvență), a bolurilor menționate, cu decor în relief, a amforelor de imitație, cu ștampile anepigrafice, și singurul în care țiglele se foloseau curent pentru acoperișurile locuințelor.

Primatul calitativ al acestei așezări și situația sa centrală în zona păduroasă de altă dată din mijlocul Cîmpiei Române, la un punct semnificativ de pe valea Argeșului, pînă unde mărfurile venite pe Dunăre puteau continua a fi transportate pe apă, cu ambarcații ușoare, pentru a fi duse mai departe în sus cu mijloace terestre, ne-au sugerat eventualitatea identificării sale cu *Argedava*, reședința predecesorului lui Burebista menționată în inscripția lui Acornion de la Dionysopolis. O serie de alte indicii concordă întru fundamentarea unei atare identificări²⁹.

Valea Argeșului reprezintă, printre văile numeroșilor afluenți ai Dunării care udă șesul Munteniei, drumul economic cel mai important și cel mai frecventat. Străbătînd în diagonală Cîmpia Română de la sud-est spre nord-vest, acest drum făcea legătura cea mai dreaptă dintre Dunăre și principalele pasuri ale Carpaților, înlesnind legăturile triburilor getice, pe de o parte cu triburile dace din Transilvania, pe de alta cu cetățile grecești din Pontul Sîng, mai ales cu cele din sudul Dobrogei și de pe

²⁸ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 31, după o informație inedită a lui D. V. Rosetti, care a făcut săpături în această așezare între anii 1936 și 1948. Informația a fost consemnată în materialul „Repertoriului arheologic” de la Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, în curs de redactare.

²⁹ Am expus mai pe larg problema în contribuția noastră *Argedava*, din volumul *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 557—566.

litoralul Bulgariei actuale. Prelungind peste Dunăre direcția sa diagonală, pe căile de uscat ale Dobrogei meridionale, se ajungea la Dionysopolis, adică se făcea exact traiectul cel mai scurt pe care îl aveau de urmat, în sens invers, soliile conduse de neobositul Acornion, spre a ajunge la reședința regilor geți. Ideea de a căuta această reședință undeva pe valea Argeșului i s-a impus mai întâi lui Vasile Pârvan, care, precum arată în *Getica*, avea în vedere pe de o parte precăderea acordată de Burebista politicii sale pontice, necesitând o mai îndelungată ședere înspre Dunărea de Jos, pe de alta coincidența toponimică a *Argedavei* cu numele Argeșului, care, precum tot neuitatul învățat demonstrase în mod convingător, într-un studiu anterior³⁰, trebuia să se fi chemat cam la fel ca azi: *Argesis*, forma *Ordessos*, transmisă de Herodot ca nume al riului (IV, 48), prezentînd aspectul unei deformări eleno-scitice. Îmbrățișînd această idee în ce privește partea sa geografică, acad. C. Daicoviciu, mai de curînd, preconiza localizarea *Argedavei* undeva pe cursul superior al Argeșului, spre munte³¹, fără a preciza vreun punct. Dar în acea parte nu există nici o așezare getică destul de importantă pentru a conveni unei reședințe regale, nici chiar emporiul de la Cetățeni în defileul Dîmboviței necorespunzînd unui asemenea rol. Cu totul altfel se prezintă lucrurile pe cursul inferior al Argeșului, unde importanta așezare de la Popești întrunește condițiile cerute pentru o identificare cu respectiva localitate antică, nici un alt loc cunoscut pînă acum în aria getică neputîndu-le oferi cu aceeași concordanță și în același grad de probabilitate.

Bineînțeles, nu uităm că avem de-a face cu o ipoteză, care, oricît de puternic susținută de complexul împrejurărilor, nu este mai puțin lipsită de o dovadă peremptorie, pe care numai precizia unei mărturii scrise ar putea-o aduce. Pînă la producerea unei asemenea mărturii care poate fi sperată de la vreo întîmplătoare descoperire epigrafică pe viitor, dar pe care momentan nu putem conta, nu ne rămîne decît să constatăm că, în stadiul actual al informațiilor, așezarea de la Popești se prezintă ca punctul cel mai indicat pentru reședința predecesorului lui Burebista, ținta primei călătorii a lui Acornion la geți, leagănul lui Burebista însuși.

O dată ajuns în fruntea tuturor geto-dacilor, primul gînd al lui Burebista a fost de a-și consolida puterea și de a face din marea sa formație teritorială realizată un stat unitar, organizat și durabil, după modelul monarhiilor elenistice, capabil să țină piept cu succes formidabilei puteri romane. Aceste năzuințe reies destul de limpede din

³⁰ V. Pârvan, *Nume de riuri daco-scitice*, București, 1923. p. 12—16; idem, *Getica*, p. 81.

³¹ C. Daicoviciu, *Țara lui Dromichaites*, în vol. omagial pentru *Kelemen Lajos*, Cluj, 1957, p. 181—182. Emendația „regele ordessenilor (βασιλεὺς τῶν Ὀρδессίων) pe care C. Daicoviciu, în această lucrare o propune la titlul de „regele odrisilor“ (βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσίων), dat de Polibiul (fragm. 102) lui Dromichete, ca și completarea numelui mutilat *Sensii* (Σένσιοι) al unui trib menționat de Ptolemeu (*Geogr.*, III, 8, 3) în *Ordessenses* (Ὀρδессένσιοι), nu reprezintă, oricît de ingerioase, decît discutabile ipoteze, care în nici un caz nu pot constitui o dovadă în favoarea getismului autentic al formei *Ordessos* transmisă de Herodot pentru numele Argeșului, cum susține H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, p. 112—114 (respingînd fără alte argumente forma *Argesis* reconstituită de V. Pârvan), deoarece acele ipoteze au ele înseși nevoie să fie dovedite.

inscripția lui Acornion, unde abilul diplomat grec este arătat nu numai cu sarcina de reprezentant al politicii externe a regelui get, dar și cu titlul de „primul și cel mai mare amic” al acestuia, exprimat printr-o formulă curentă în protocolul de atunci al regilor elenistici. Consecvent cu asemenea tendințe centralizante, era natural ca Burebista să fi schimbat vechea sa capitală din șesurile getice cu alta, făurită din temelie de el, într-un loc anume ales, cu o poziție inexpugnabilă, retrasă, dar la o potrivită distanță de toate hotarele vastei lui stăpîniri. Acest loc a fost găsit în munții din sud-vestul Transilvaniei, în inima masivului Orăștiei. Acolo, la Grădiștea Muncelului, pe înălțimi care nu mai văzuseră așezări omenești înaintea lui, ci cel mult vreun loc de cult, a înființat *Sarmizegetusa*, refugiul suprem, mare cartier general al oastei sale, adăpost al averilor sale mereu în creștere, sanctuar religios al întregului neam geto-dac. *Argedava* din țara geților îl crease pe Burebista, el a creat *Sarmizegetusa* din țara dacilor. Numai așa se poate pune problema raportului dintre prioritatea getică de pînă atunci și prioritatea dacă ulterioară: ca o succesiune de hegemonii regionale determinată, prin forța lucrurilor, de însăși unificarea politică realizată de Burebista și favorizată de împrejurările de după moartea acestui rege, cînd uniunea geților din Cîmpia Română, slăbită prin dispersiunea forțelor sale, redusă în urma dezmembrării geto-dace de după Burebista, grav lovită prin instalarea imperiului roman la Dunărea de Jos, a intrat în penumbră, pentru a fi curînd radical suprimată de romani³², în vreme ce uniunea dacă din munți, moștenind formidabila *Sarmizegetusa*, a rămas să continue singură progresele culturii geto-dace și ale unui stat liber, înfruntînd glorios, timp de încă un secol și mai bine, puterea romană.

Nici un document scris nu vorbește de evenimentul transferării centrului lui Burebista. Cum însă, începuturile cetăților din munții Orăștiei se opresc pe la jumătatea secolului I î.e.n., cercetătorii, începînd cu V. Pârvan, sînt unanim de acord în a le atribui ipotetic marelui unificator get. Dar materialul arheologic descoperit în întinsele săpături de acolo nici nu conține vreun element sigur mai vechi³³, pentru a confirma încercările de a-l socoti pe Burebista originar chiar din acel loc și de a-i situa acolo și pe predecesorii săi cu însăși *Argedava*. Și nici nu poate fi vorba de un mare trafic economic la originile *Sarmizegetusei*, care, prin poziția sa dosnică înfundată în munți greu accesibili, ferită de marile drumuri, departe de terenuri agricole, dovedește că nu s-a născut decît din considerente politice și militare și că, dacă

³² Cf. articolele noastre din „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 263 și din „Dacia”, N. S., IV, 1960, p. 317—320.

³³ Obiectele citate de H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, p. 102, ca dovezi de anterioritate a *Sarmizegetusei* în raport cu vremea lui Burebista, sînt departe de valoarea cronologică ce li se atribuie, căci ceramica neagră lustruită lucrată cu mîna durează, în toate stațiunile geto-dace, pînă în primii ani ai erei noastre, iar cea primitivă poroasă și mai mult, pînă în sec. IV e.n. Cît despre denarul roman emis în anul 80 î.e.n. după care ar fi fost imitat medalionul de lut din sanctuarul de la *Sarmizegetusa Regia* (cf. și I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1968, p. 51), nu dovedește nimic, fiind bine știut că denarii consulari, chiar mult mai vechi, au circulat în Dacia pînă la sfîrșitul secolului I e.n.

ulterior a fost populată, nu e din cauza unor condiții economice firești, ci numai ca efect al situației sale de reședință strategică a unui rege.

Cît despre încercarea lui Hadrian Daicoviciu de a identifica eventual reședința predecesorului lui Burebista, Argedava, cu o cetate-satelit din Munții Orăștiei ca aceea de la Costești, e o presupunere care nu se sprijină pe nimic. Mai întîi Argedava nu era o fortăreață accesorie, ci o capitală. Iar de Grădiștea Muncelului n-ar putea fi vorba nici măcar printr-o coniectură hazardată, fiindcă această cetate principală își avea numele ei de *Sarmizegetusa*. Pe linia tezei sale, tinărul și talentatul autor al recente cărți *Dacii* imaginează în decretul de la Dionysopolis și eventualitatea unui nume *[S]argedava*, în loc de *Argedava*, presupunînd că ar fi putut exista un *S* inițial în partea mutilată a inscripției. Iar acest nume, astfel făurit, ar aminti pe acela al riului *Sargetia*, sub albia căruia, după o anecdotă transmisă de Cassius Dio (LXVIII, 14), și-ar fi ascuns Decebal tezaurul și care ar fi de identificat cu Apa Grădiștii de la Grădiștea Muncelului și de la Costești³⁴. Presupunerea nu este numai foarte fragilă în sine, dar și total inutilă, fiindcă sînt toate șansele ca un riu cu numele de *Sargetia* să nu fi existat în Dacia. Cassius Dio, care a scris pe la începutul secolului III e.n. despre fapte întîmplate în anul 106 și care știa că Traian capturase la Sarmizegetusa tezaurul lui Decebal (ceea ce se vede și pe Columna Traiană), a cedat ispitei pur literare de-a aplica acestui caz floricelele unei versiuni citite la istoricul anterior Diodor din Sicilia (sec. I î.e.n.), unde era vorba de regele Audo-leon din Paeonia (în nordul Macedoniei), care, cu prilejul unui război de pe la 300 î.e.n. și-ar fi îngropat comorile sub albia unui riu local numit *Sargentia* (cu *n*-). Motivul ascunderii de tezaur sub albiile riurilor este un loc comun în legendele multor popoare vechi și ca atare nu e de luat în seamă aici, dar un riu numit *Sargentia* a putut exista în Balcani, căci un loc cu nume asemănător, *Sergentzion*, este atestat în sudul Traciei³⁵. Cassius Dio, suprimîndu-i din nume doar pe *n* din mijloc, a mutat riul cu legendă cu tot, în preajma Sarmizegetusei, unde numai el îl menționează.

Cînd Burebista a căzut, reședința sa era la Sarmizegetusa. Strabon nu dă despre sfîrșitul lui altă precizie decît că „a fost răsturnat de niște răsculați“ (ἐφθη καταλυθεὶς ἐπαναστάντων αὐτῷ τινῶν). Nu vorbește de un asasinat, dar se înțelege că un conducător puternic ca Burebista n-ar fi putut fi înlăturat de pe tronul său într-un alt mod. Exemplul suprimării lui Caesar trebuie să-i fi inspirat și pe ucigașii săi daco-geți. Moartea sa s-a produs sigur după a rivalului său roman. Altmînteri, după dezmembrarea statului daco-getic, proiectul lui Caesar de a începe cu geții expediția sa orientală, mobilizînd împotriva lor forțe atât de mari ca cele concentrate în Macedonia cu puțin înainte de a fi omorit, n-ar mai fi avut rost. Și nici panica întretînută la Roma, imediat după moartea lui Caesar, de zvonurile despre o invazie getică în Macedonia,

³⁴ H. Daicoviciu, „Studii și cercetări de istorie veche“, XIII, 1962, nr. 1, p. 14; *Dacii*, ed. a 2-a, p. 116 (mai discret decît în ed. 1-a, București, 1965, p. 104–105); „Steaua“, XIX, 1968, nr. 2, p. 83.

³⁵ Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 230. Pentru întreaga problemă a Sargeției daco, văzută însă în sens pozitiv, cf. S. Lambrino, în vol. *Inchinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 223–228.

atit de abil speculate de Marcus Antonius, n-ar fi explicabilă dacă Burebista n-ar mai fi fost în viață, iar forța geto-dacă n-ar mai fi fost unitară. În schimb în anul 42, cînd în războiul civil al lui Octavian și Marcus Antonius împotriva lui Brutus intervin geții (ori dacii) de partea acestuia din urmă, ei nu mai sînt conduși de marele rege get, ci de un Coson. Deci Burebista trebuie să fi pierit între anii 44—42 î.e.n. Aserțiunea lui Strabon că evenimentul s-a produs „înainte ca romanii să fi pornit o armată împotriva lui” nu contrazice această datare, sensul ei fiind doar că expediția proiectată de Caesar n-a mai avut loc.

„Răsculații” care l-au răpus pe regele get trebuie să fi fost șefii celor trei uniuni de triburi regionale care, după ce primiseră unirea cu triburile sale getice, acum voiau să se separe. Motivele esențiale ale acestei rebeliuni nu sînt greu de ghicit. Tendința lui Burebista de a-și întări autoritatea în forme monarhice și de a organiza un stat centralizat trebuie să fi dat naștere la nemulțumiri adînci într-o lume care nu cunoscuse pînă atunci decît autonomia tribală. Pe de altă parte, asasinarea lui Caesar și perspectivele unor noi războaie civile la Roma apăreau ca suficiente semne că amenințarea romană nu mai era atît de iminentă încît să justifice unirea neamului geto-dac cu sacrificiul intereselor particulare ale diverselor triburi. Cu deosebire aristocrațiile tribale trebuie să fi fost foarte sensibile la perspectiva de a-și vedea privilegiile scăzute în folosul unei autorități centrale.

Uriașa formațiune politică oblăduită de Burebista fusese creată prea fulgerător pentru a dura și cu totul prematur pentru a fi transformată într-un stat de nivelul monarhiilor elenistice ori al statului roman, unde stadiul democrației militare pe bază tribală și gentilică, încă viu la geto-daci, fusese de mult depășit. Discordanța dintre țelurile lui Burebista și limitele împrejurărilor care îl promovaseră era cu mult prea largă pentru a fi anulată doar prin voința unui om, chiar dacă acesta se dovedise una din cele mai puternice personalități ale istoriei.

Totuși o asemenea personalitate nu putea trece prin viața unui popor fără fundamentale consecințe. Burebista a pus bazele statului geto-dac incipient³⁶, imprimîndu-i gîndurile sale, indicîndu-i scopurile, făurindu-i forța. El a determinat transferarea centrului de greutate al acestui stat în spațiul geografic al uniunii de triburi dace. Nu știm dacă în conspirația care l-a răsturnat nu va fi avut un rol esențial aristocrația acestei uniuni și dacă moartea lui nu va fi însemnat chiar prilejul trecerii de la etapa getică la cea dacă a Sarmizegetusei. N-ar fi decît în logica lucrurilor. Fapt este, însă, că noua dinastie, a regilor daci, care a preluat conducerea statului său, pe un spațiu mai restrîns, dar mai unitar, îi va continua moștenirea cu vrednicie, în împrejurări din ce în ce mai grele, pînă la sublima cădere a lui Decebal, și că civilizația geto-dacă, formată la origini în Cîmpia Română și viguros săltată în avîntul dezvoltării din vremea lui Burebista, va fi înălțată de daci din

³⁶ Cf. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, p. 278—285. Și noi am dezbătut această problemă în „Dacia”, N. S., I, 1957, p. 143—164.

munții Transilvaniei și mai sus, pînă în pragul unei faze din cele mai promițătoare, cînd va fi brusc curmată de victoria lui Traian, spre a face loc civilizației superioare a cuceritorilor și romanizării profunde și trainice a neamului geto-dac³⁷.

LE GÊTE BURÉBISTA CHEF DE TOUTES LES TRIBUS GÊTO-DACES

RÉSUMÉ

Dans cette étude sont analysées et interprétées les sources concernant le roi Burébista, qui, au Ier s. av.n.ère, réussit à réunir sous son pouvoir toutes les tribus des Gètes et des Daces, en réalisant, bien que pour peu de temps (env. 61—43 av.n.ère), une formation politique carpato-danubienne très étendue.

Partant de la différence régionale que Strabon atteste entre les Gètes du Bas-Danube et les Daces habitant les montagnes de la Transylvanie et s'appuyant en première ligne sur l'assertion du même géographe antique que Burébista était un Gète (ὁντις Γέτης), l'auteur soutient l'idée de l'origine extra-carpatique de ce personnage, issu de l'union des tribus gètes de la Valachie et de la Basse-Moldavie. Cette thèse est en concordance non seulement avec les renseignements littéraires, mais aussi avec les résultats des recherches archéologiques, qui accusent une priorité des Gètes dans la création et le développement de la culture gête-dace. C'est la même priorité que les Gètes eurent, d'ailleurs, dans l'histoire, car, tandis qu'ils s'étaient illustrés par des exploits retentissants dès le VIe s. av.n. ère, les Daces n'allaient monter sur la scène des événements qu'environ quatre siècles plus tard, lorsque leurs tribus s'étaient rassemblées à leur tour dans un groupement durable.

L'auteur propose aussi la localisation hypothétique d'*Argedava*, résidence de Burébista et de ses prédécesseurs, à Popești sur l'Argeș (**Argesis*, *Ordessos*), non loin de Bucarest. C'est là que l'on a exploré une station de l'époque remarquable par son étendue, par sa position au centre du pays gête, ainsi que par le niveau élevé de son inventaire archéologique accusant une priorité économique et culturelle par rapport à toutes les localités contemporaines connues jusqu'à présent en Dacie. Après avoir établi son autorité sur la totalité des tribus gête-daces, Burébista quitta cet emplacement pour fixer sa résidence définitive à *Sarmizegetusa*, un puissant réduit stratégique, politique et religieux qu'il fonda dans les montagnes reculées de la Transylvanie du sud-ouest, où aucun établissement n'avait existé auparavant. Cette nouvelle capitale correspondait à son projet de consolider l'union gête-dace sous les formes d'un État centralisé.

³⁷ O parte din textul prezentului studiu a mai apărut, fără aparat critic, sub titlul *Burebista, unificatorul neamului geto-dac*, în volumul colectiv *Știința, prietena noastră: Materiale în ajutorul educării științifice a tineretului*, București, 1967 (Editura politică), p. 303—326.

Le roi gète avait réussi à former si rapidement son vaste règne plutôt par la persuasion que par la force des armes. Également menacés par l'expansion romaine dans les Balkans et vers le Danube, les différents chefs des tribus géto-daces se virent dans la nécessité de se soumettre de bon gré à son commandement unique pour faire face au grand danger. La tâche fut d'autant plus facile que d'imposantes unions partielles des tribus existaient déjà et que Burébista n'eut à traiter qu'avec ces organisations régionales dont le nombre, indiqué par Strabon, se réduisait à quatre. On en connaît l'union des Gètes et celle des Daces ; pour les autres deux il faut se résigner à des conjectures, en envisageant leur localisation au nord de la Transylvanie et de la Moldavie.

C'est à la tête des considérables forces fournies par cette union générale des tribus géto-daces que Burébista put avoir raison de ses voisins immédiats, en étendant son pouvoir sur les domaines celtiques de l'Europe centrale, en se subordonnant les villes pontiques depuis Olbia jusqu'à Apollonie, en poussant ses déprédations jusqu'au cœur de la Péninsule des Balkans. Il chercha à tirer profit de la guerre civile des Romains, en offrant son alliance à Pompée et en répandant la crainte de ses menaces jusqu'à Rome. Ce n'est que par l'effet des idées de mars qu'une suprême rencontre fut évitée entre ses troupes et les armées que César avait rassemblées en vue d'une expédition en Dacie. Peu après la mort du dictateur romain, Burébista tomba à son tour, renversé et probablement assassiné par les chefs des tribus en sous-ordre, mécontents de ses tendances monarchiques, incompatibles avec les intérêts particuliers des aristocraties tribales et avec leur autonomie traditionnelle. Le danger romain, depuis la mort de César, ne leur paraissait plus si imminent pour les obliger à sacrifier leurs libertés à la nécessité d'une défense commune.

Après la chute de Burébista, l'union qu'il avait ébauchée fut dissoute. Les quatre groupes des tribus se séparèrent et l'une d'elles, que l'on ne saurait préciser, se divisa à son tour, de sorte qu'à l'époque de Strabon (autour du début de notre ère) il y a en avait cinq. Sarmizegetusa échut au groupe des Daces, qui héritèrent aussi la prééminence politique et culturelle appartenant jadis aux Gètes. Ceux-ci, isolés et affaiblis par la disparition de leur chef, allaient bientôt finir sous le pouvoir des Romains, qui, à l'époque d'Auguste, leur infligèrent de graves défaites et obligèrent la plupart d'eux à évacuer leurs plaines bas-danubiennes pour être colonisés en Mésie.